

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Юлії Володимирівни Калужинської

на тему «Лексико-словотвірна вербалізація негативної оцінки
в мові української газетної періодики початку XXI сторіччя»

(Луцьк, 2017. – 259 с.), подану до захисту на здобуття

наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, 035 – філологія

В останні десятиліття в Україні спостерігаємо розширення наукових зацікавлень природою газетного дискурсу. Це детерміновано тим, що мас-медіа сьогодні, наче лакмусовий папірець, відображають зміни в соціумі, водночас на шпальтах газет відбувається активний пошук лінгвальних засобів вираження, спрямованих на когнітивно-комунікативну взаємодію учасників комунікації. Лексичний склад у мові газетної періодики виступає не тільки засобом репрезентації національної картини світу, а й служить для експлікації широкої палітри емоцій, почуттів, оцінок, усього того, що пов'язане зі сферою емоційно-психічної діяльності людської свідомості. Є. А. Карпіловська у колективній монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» (К., 2008) зазначає, що аналіз лексикону публіцистики сьогодні є доцільним «саме з огляду на діяльнісний, виразний експресивно-оцінний характер текстів цього функціонально-стильового різновиду сучасної української мови, авторську мовотворчість, що засвідчує змістову багатшаровість вживаних номінацій». В окреслених концептуальних координатах вважаємо дослідження Ю. В. Калужинської, присвячене вербалізації негативної оцінки у газетному дискурсі, справді актуальним.

Дисертація Ю. В. Калужинської пов'язана із науковим напрямом роботи кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» під назвою «Динаміка

словникового складу в українській мові на початку XXI ст.» (номер державної реєстрації 0115U006746). Тему належним чином схвалено.

Відзначимо, що теоретико-методологічну базу рецензованої роботи представлено повно. У вступі наявні необхідні реквізити (сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, питання про методи реалізації задекларованих завдань, умотивовано наукову новизну, вказано на теоретичне й практичне значення результатів дисертації).

Композиція роботи видається логічною. Спочатку викладено теоретичні засади вивчення проблеми експлікації негативної оцінки в мовознавстві. Далі лексику з негативною оцінкою у мові українських газет проаналізовано в ракурсі функціональних параметрів та семантичного потенціалу (у другому розділі), з огляду на функціонально-стилістичні вияви (у третьому розділі), за джерелами та способами творення лексем (у четвертому розділі).

Висвітлюючи концептуальні основи дослідження, Ю. В. Калужинська декларує, що в лінгвістиці категорію оцінки визначають як позитивну або негативну кваліфікацію предмета думки, як судження мовця, його ставлення – схвалення/несхвалення, бажане/небажане, захоплення тощо; стверджує, що категорія оцінки має потужний текстотвірний потенціал. До честі авторки, вона не оминає дискусійних лінгвістичних питань. Досить переконливо висвітлено проблему співвідношення експресивності, емотивності й оцінки. Залежно від характеру ставлення носія мови до оцінюваного об'єкта в дисертації оцінку розподілено на три види (уже традиційні у мовознавстві): 1) позитивну, 2) негативну, 3) нейтральну. Погоджуємося із ключовим твердженням у роботі, що негативнооцінні лексеми – це лексичні одиниці, до структури лексичного значення яких входить конотативний компонент (негативна емотивна сема), що виражає негативне ставлення мовця до адресата.

Як засвідчує огляд літератури, здобувачка дуже ретельно простудіювала наукові праці із проблематики дисертації. Однак не названо кандидатської

дисертації Т. П. Вільчинської «Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові» (Львів, 1996). Вважаємо, що ознайомитися з таким дослідженням було б доречно, оскільки негативно-оцінні назви осіб перебували у полі зору Ю. В. Калужинської. Із закордонних видань останніх років варто проаналізувати роботи Дж. Андерхіла, зокрема таку монографію: Underhill J. W. *Ethnolinguistics and Cultural Concepts: Truth, Love, Hate and War* / J. W. Underhill. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – 248 р. У дослідженні схарактеризовано, як абстрактні поняття «правда», «любов», «ненависть» і «війна» виражено в мові різних культур і етнічних груп. А поняття «ненависть», безперечно, корелює із негативною оцінкою.

Найбільш істотні наукові результати, які містить дисертація Ю. В. Калужинської, можна окреслити такими положеннями:

- потрактовано поняття «негативна оцінка», диференційовано поняття «лексика з негативною оцінкою», «маркована лексика» та «пейоративна лексика»;

- встановлено засоби експлікації негативної оцінки у мові українських газет;

- визначено сфери, у яких для номінації осіб, явищ, процесів залучена негативнооцінна лексика;

- з'ясовано контекстуальну залежність досліджуваної лексики;

- виявлено екстралінгвальні чинники, які детермінують широке використання лексичних і словотворчих засобів для експлікації негативної оцінки у мові друкованих засобів масової інформації.

Унаслідок системної роботи авторка одержала такі нові факти:

- увела до наукового обігу нові джерела (матеріали газетних текстів сучасних українських друкованих засобів масової інформації 2010-2017 рр.);

- сформувала корпус лексичних одиниць із негативною оцінкою, зафіксованих у газетній періодиці;

- систематизувала семантичні, лексико-словотвірні і функціональні параметри лексики із негативним значенням.

У результаті дослідження встановлено, що найширше негативнооцінну лексику використано в суспільно-політичних текстах. Частотною вона є і в текстах на економічну, військову і спортивну тематику. Ю. В. Калужинська виявила, що активного вжитку в газетній періодиці набула медична термінологія, яка в контекстуальній реалізації набуває негативної оцінки. Вважаємо, що коректно проаналізовано способи створення негативної оцінки в газетних матеріалах за допомогою лексики різних функціональних стилів української літературної мови.

Спостереження здобувачки за шляхами розвитку лексичного складу мови сучасних українських засобів масової інформації слугувало підставою для узагальнень, що одним із важливих джерел його збагачення було і є словотворення, передусім реалізація потенційних можливостей, закладених у цій підсистемі національної мови. Також Ю. В. Калужинська встановила домінантні тенденції у динаміці аналізованої лексики: вживання назв осіб жіночої статі (на кшталт *корупціонерка, сепаратистка*), утворення одиниць різного рівня від власних назв (*ляшківець, порошенківець*).

Про уважне вивчення джерельного матеріалу свідчить багато моментів. Це і покликання на лексикографічні джерела, і детальний аналіз контекстуальної реалізації слів, які не мають переносного значення у словниках, але в певних контекстах виявляють його: «Для характеристики показового арешту було вжито в переносному значенні лексему *кінематографічний*, що за словником визначається як «той, що пов'язаний з галуззю культури й промисловості, що виробляє кінофільми та показує їх глядачам»..., напр.: «*Реакція іноземних ЗМІ на «кінематографічний» арешт виявилася доволі скептичною*» (с. 155).

Слід відзначити те, що у дисертаційній роботі, яка, звісно, має свої канони, здобувачці вдалося передати і дух живомовної практики засобів

масової інформації. Ілюстративний матеріал «спрацьовує» ефективно (увиразнює теоретичні міркування) та ефектно (репрезентує стилістичний потенціал аналізованого матеріалу): «Лексемою *здироцвіт* журналісти описують владних діячів та олігархів, зокрема через їх бажання нажитися на простих людях, напр.: *«А втім, нашого здироцвіту» вже по всьому світу, навіть за океаном, про що свідчить панамська пригода В. Каськіва»* (с. 134).

Вважаємо, що достовірність й обґрунтованість положень і висновків у дисертації забезпечує багатоаспектний аналіз зібраного матеріалу (майже три десятки назв газет обраного хронологічного періоду), релевантні методи наукового пошуку. Наведені цифри підтверджують репрезентативність авторської картотеки: близько 5000 контекстів із негативною оцінкою.

Доказовість висунутих дисертанткою положень – ознака теоретичної значущості роботи. Так, Ю. В. Калужинська доводить, що використання лексики з негативно оцінним значенням характерне для української газетної періодики всіх форм власності та різного тематичного спрямування.

Висловимо свою думку і щодо перспектив розвитку напряму досліджень, який обговорюємо. Здобувачка вбачає перспективу у пізнанні нових тенденцій у використанні лексичних засобів української літературної мови для реалізації важливих прагмалінгвістичних завдань сучасної газетної періодики. Ми ж додамо, що завдяки розробленому та апробованому інструментарію рецензована робота відкриває перспективи для вивчення й позитивнооцінної лексики, зокрема в інтернет-комунікації.

Поціновуємо у роботі виразне структурування матеріалу, логіку викладу. Цьому сприяють рубрикація, виділення тексту шрифтами та ін. Висновки у дисертації переконливі, цілісно представляють результати спостережень авторки. Стверджуємо, що задекларовані у науковій роботі мети Ю. В. Калужинська досягла.

Без сумніву, основні положення дисертації доповнюють і поглиблюють засади таких галузей мовознавства, як лексикологія, лінгвостилістика і

культура української мови, зокрема сприяють осмисленню співвідношення понять «експресивність», «емотивність», «оцінка» та ін. Ю. В. Калужинська через лексико-словотвірну вербалізацію негативної оцінки висвітлила також динамічні процеси у сучасній українській мові – неологізацію і семантико-стилістичну трансформацію лексичних одиниць.

Практична цінність одержаних результатів наукового дослідження пов'язана з можливістю їхнього використання у лінгводидактиці вищої школи. Систематизовані лінгвальні факти слугуватимуть основою для розроблення вибіркового курсів і написання посібників із лексикології, лінгвостилістики, словотвору; проте найвиразніший прагматичний ефект матиме їхнє застосування у кодифікаційній практиці: при укладанні лексикографічних праць, зокрема для семантизації слів зі значенням оцінки у загальномовних тлумачних словниках.

Результати дисертації пройшли належну апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Авторські напрацювання викладено у 10 статтях, опублікованих в українських та закордонних виданнях. Констатуємо, що зміст автореферату й основних положень дисертації ідентичні.

Далі розглянемо дискусійні моменти та недоліки роботи.

1. На нашу думку, у формулюванні теми дисертації наявний плеоназм (мовна надмірність) – *лексико-словотвірна вербалізація*, оскільки *вербалізація* – це словесне вираження. Також у назві роботи задекларовано хронологічний зріз – початок ХХІ сторіччя. У вступі, зокрема у рубриці «Джерела фактичного матеріалу», зроблено уточнення, що йдеться про 2010-2017 роки, тобто перше десятиріччя «випадає». Тому в темі дисертації треба було вказати конкретні роки чи, як варіант, зазначати десятиріччя: друге десятиріччя ХХІ ст.

2. Предмет дослідження в роботі – лексика з негативною оцінкою. Однак кваліфікувати, яке оцінне забарвлення має слово у контексті доволі

складно. Готові дискутувати із здобувачкою щодо оцінного статусу окремих лексичних одиниць. Так, Ю. В. Калужинська вважає, що «негативного маркування набувають... тексти з використанням крилатого виразу *цан відбувайло*» (с. 84). Цей біблійний вираз у періодиці вживається у значенні «людина, на яку постійно звалюють чужі провини, той, хто несе відповідальність за інших». Наведено цитату: «*Саме тому знаходять таких цанів відбувайлів, як Бочковський*» (с. 84). На наш погляд, категорично стверджувати, що це експлікація негативної оцінки, не можна.

До того ж, до розряду негативнооцінних потрапили слова *закатований* «замучений до смерті тортурами» (с. 84) (які емоції виникають? передусім жаль, співчуття); *елітівці, елітники* (лексеми, які збірно характеризують тих, хто постраждав від нечесних дій будівельної компанії «Еліта-центру») (с. 213). Розглянемо контекстуальну реалізацію: «*Сто елітівців уселяються, тисяча – чекають*»; «*Елітники* вимагали виконання президентського указу, що був підписаний Віктором Ющенком ще рік тому» (с. 213). Знову ж таки, постраждалим особам співчуваємо, і негативної оцінки тут немає.

3. Наступне зауваження стосується сегментування матеріалу в другому розділі про функціональні параметри та семантичний потенціал досліджуваної лексики. Якщо у чотирьох підрозділах із п'яти проаналізовано лексичні одиниці із різних сфер (суспільно-політичної, спорту, економічної, військової), то в одному підрозділі (а саме – 2.2) йдеться не про сферу, а про медичні терміни, які проникають у різні сфери, наприклад, суспільно-політичну (*політичні фобії, кремлівська шизофренія, ампутація Донбасу*), економічну (*епідемія банківських банкрутств*). Тому виокремлення підрозділу 2.2 в композиції розділу видається нелогічним.

4. Висловимо зауваження щодо представлення матеріалу в роботі. Переліки проаналізованих лексичних одиниць необхідно було впорядкувати: подати за алфавітом чи за частиномовною належністю. Описуючи контекстуальну реалізацію лексем із негативною оцінкою, здобувачка

принагідно наводить тлумачення слів із лексикографічних праць. Зазначимо, що треба було обмежитися поданням лише тих значень, які актуальні в тому чи тому контексті, а не всіх (як у слові *колапс*, що на с. 90). Також звернемо увагу на надмірне членування теоретичних узагальнень – частотного поділу на абзаци. У результаті велика кількість абзаців складається з одного речення (як, скажімо, у висновках).

Загалом констатуємо, що дисертація Ю. В. Калужинської є комплексним дослідженням особливостей вербалізації негативної оцінки на матеріалі сьогочасної української газетної періодики. Це самостійна робота, цілісна, завершена і достатньою мірою апробована.

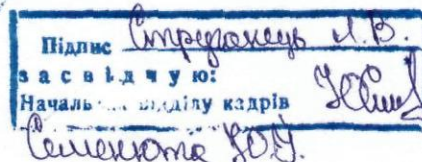
Рецензована наукова праця Юлії Володимирівни Калужинської на тему «Лексико-словотвірна вербалізація негативної оцінки в мові української газетної періодики початку ХХІ сторіччя» відповідає чинним вимогам до дисертацій, а її авторка цілком заслуговує наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, 035 – філологія.

Офіційний опонент – доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри

української мови та методики її навчання
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Стр Л. В. Струганець

19.10.2017 р.

Відгук надійшов до спецархи 23.10.2017р
Член секретар *Л* (приймаюк О.І.)